

21. Тушин Ю. Русское мореплавание на Каспийском, Азовском и Черном морях. – М.: Наука, 1978. – С. 52.
22. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – Т.1-4. – М., 1964-1973.
23. Халимоненко Г.І. // УМЛШ. – 1977, - №9, - С. 23.
24. Чечитко Ю. Т., Потеряйко Я. И. История морского флота: Материалы к спецкурсу в помощь курсантам и преподавателям. Вып. 1. – Одесса: ОГМА, 1992. – С. 40–44.
25. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. Т. 1. – Львів: „Світ”, 1990. – С. 29, 277, 278.
26. Яворницький Д.І. Словник української мови. Т.1. – Катеринослав, 1920.

Виниченко О. С.

СЛОВОТВІРНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В УКРАЇНСЬКИХ ГРАМАТИКАХ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Історія української мовознавчої термінології від найдавніших часів і до початку ХХ століття була предметом вивчення у працях Івана Огієнка [1], І. Я. Франка [2], Т. В. Баймута [3], Н. А. Москаленко [4], В. В. Німчука [5, с.215 – 222], Є. С. Регушевського [6] і інших дослідників, але, враховуючи те, що відмежування як окремого розділу мовознавства і детальне вивчення словотвору фактично розпочинається в 50-х [7] – на початку 60-х [8] років ХХ ст., то і сама словотвірна термінологія починає особливо активно формуватись у цей час [9].

Однак ніяка наука, ніякий напрямок у науці не виникає на голому місці, а обов'язково успадковує те, що уже зроблено попередниками. Саме таке маємо і у випадку зі словотвірною термінологією. У західноукраїнських граматиках другої половини ХІХ – початку ХХ ст. уже існувало ряд термінів із словотвору, частина з яких стала надбанням сучасної термінології. Так, у граматиках 60-х років ХІХ ст. [10] функціонують терміни «корѣнь», «пень» (основа), «оконченьє» (для називання і суфікса і закінчення, бо їх М. Осадца не розмежує). П. Дячан вживав (чи не один з перших в українському мовознавстві) термін «основа», але паралельно вживає і термін «пень» і «стволь» з цим же значенням. У граматиці П. Дячана вперше вживаються і терміни «приставка» (у значенні «префікс») та «приросток» (у значенні «суфікс») [11].

Г. Шашкевич у своїй граматиці, вживаючи терміни «корень», для називання основи користується термінами «стволь» і «стебѣль», а префікс називає «чзстка» або «предложна чзстка».

Помітним кроком у розвитку граматичної думки були в кінці ХІХ ст. праці О. Партицького [12] та О. Огоновського [13]. Так, у граматиці О. Партицького вживаються терміни «пень», «корѣнь», «наростокъ» [14] (суфікс), «приставка» (префікс). Правда, сам автор книги часто не послідовний у вживанні термінів «пень» і «корѣнь», взаємозамінює їх. Потрібно відзначити і те, що термін «приставка» (префікс) іноді замінює він терміном «приименникъ».

О. Огоновський в основному повторює терміни, які вживали його попередники. Він користується термінами «пень» і «корѣнь» (підкреслюючи, що потрібно чітко визначити їх значення), «наростокъ» (суфіха). У тексті викладу автор граматики часто вживає термін «наросток» і в значенні «окончене». Для називання префіксів О. Огоновський створив свій термін «припона».

Найпопулярнішою в західноукраїнських школах у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. була «Грамматика руської мови», створена академіком С. Й. Смаль-Стоцьким і професором Ф. Гартнером. Вона витримала чотири видання [15], бо написана «розумним» (за висловлюванням І. Я. Франка) фонетичним правописом і на високому науковому і методичному рівні [16, с. 580].

Автори названої вище граматики залишили у своїй книзі вживані вже попередниками терміни «пень», «корѣнь», «наросток», «приставка». Відзначивши, що «корѣнь може заразом бути пнем слова» [15, с. 33], автори граматики для називання кореня вживають термін «пѣрвісник мови» [15, с. 32]. Правда, із тексту книги можна зрозуміти і те, що термін «пѣрвісник мови» означає «етимологічний корѣнь».

Окремо у граматиці С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера вживається термін «злѣжене» (як словотвірний термін), але, як свідчать наведені авторами приклади, відповідає він сучасним «основоскладання» і «словоскладання» [15, с. 45]. Сучасним термінам «суфіксація» і «префіксація» відповідають в аналізованій граматиці терміни «наростковане» і «приставковане».

Отже, цей короткий огляд словотвірної термінології західноукраїнських грамастик кінця ХІХ – початку ХХ ст. свідчить, що відсутність чітких наукових принципів у термінотворенні та послідовності у їх застосуванні [17, с.89 – 110], орієнтація різних авторів на зразки різних мов, складні соціальні та національні умови розвитку шкільництва не сприяли стабілізації мовознавчої термінології (зокрема у галузі словотвірної термінології). Не сприяло розвитку української словотвірної термінології в кінці ХІХ і на початку ХХ ст. також те, що словотвір не вичленовували в окремий розділ науки, а відносили то до морфології, то до лексикології. Лише у граматиці С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера друга частина її називається «Словотворене», хоча і починається параграфом «Части мови і їх поділ» [15, с. 27].

Однак сформована у вказаних граматиках термінологія є закономірним етапом в історії розвитку сучасної української словотвірної термінології.

Література та примітки:

1. Огієнко І. Історичний словник української граматичної термінології // Записки Українського Наукового Товариства у Києві. – К., 1908. – Кн. 1. – С. 94 – 129; Огієнко І. Огляд українського мовознавства // ЗНТШ. – 1907. – Т. 79/80.

2. Див. додатки І. Я. Франка до праці І. Огієнка «Огляд українського языкознання» // ЗНТШ. – 1907. – Т. 79/80.
3. Баймут Т. В. Пути возникновения, развития и становления грамматической терминологии восточных славян. – Житомир, 1958.
4. Москаленко Н. А. Нарис історії української граматичної термінології. – К., 1959; Москаленко Н. А. Нарис історії української пунктуаційної термінології. – Одеса, 1959.
5. Німчук В. В. Мовознавство на Україні в XIV – XVII ст. – К., 1985. – С. 215 – 222 «Покажчик давніх слов'янських філологічних термінів».
6. Регушевський Є. С. Роль І. Я. Франка в розвитку української мовознавчої термінології // Славянська лінгвістична термінологія. Сборник статьи. – І. – Софія, 1962. – С. 85 – 91; Регушевський Є. С. Языковедческая терминология И. Я. Франко в свете его лингвистических взглядов. – АКД. – К., 1963.
7. Виноградов В. В. Вопросы современного русского словообразования // Русский язык в школе. – 1951. – № 2. Про подвійний зв'язок словотвору з лексикологією та граматику говорить В. В. Виноградов і у написаному ним розділі для книги «Современный русский язык. Морфология (курс лекций)». Изд. МГУ, 1952, С. 44.
8. Ковалик І. І. Про деякі питання слов'янського словотвору. – Львів, 1958; Ковалик І. І. Вчення про словотвір. – Львів (в. 1 – 2), 1958, 1961.
9. Словотвір сучасної української літературної мови. – К., 1979; Дослідження з словотвору та лексикології // Збірник наукових праць. – К., 1985. Варто відзначити, що в академічному «Курсі сучасної української літературної мови» (т. I / За ред. академіка Булаховського Л. А. – К., 1951) словотвір та словозміна вважаються частинами морфології. «...В морфології при вивченні слова розрізняють словотвір, що охоплює морфологічні елементи, які формують лексичне значення граматично виражених понять, так звані словотворчі елементи, і словозміну, що вивчає зміни закінчень або, рідше, основи слова, так звані словозмінні елементи, які показують зв'язки даного слова з іншими в реченні, тобто визначають його синтаксичну функцію» (с. 343 – 344).
10. Частиною морфології кваліфікується словотвір і в академічному виданні «Сучасна українська літературна мова. Морфологія» / За загальною редакцією акад. АН УРСР Білодіда І. К. – К.: Наукова думка. – 1969. «Морфологія – це наука про словотвірну будову слова, парадигматичну систему мови і граматичні (морфологічні) категорії» (с. 15).
11. Осадца М. Грамматика русского языка. – Львів, 1864; Шашкевич Г. Мала грамматика языка русского. – Вѣдень, 1864; Дячан П. Методична грамматика языка мало-русского. – Львів, 1865.
12. Термін «приросток», але у значенні «префікс» вживався в українському мовознавстві ще до кінця 50-х – початку 60-х років ХХ ст. Див. Курс сучасної української літературної мови (т. 1 // За ред. академіка Булаховського Л. А. – К., 1951, с. 293).
13. Партицький О. Грамматика русского ззыка. – Львів, 1871.
14. Огоновський О. Studien auf dem Gebiete der ruthenische Sprache. – Львів, 1880; Огоновський О. Грамматика русского языка для школь середнихъ. – Львів, 1889.
15. Термін «наростокъ» у значенні «суфікс» згадується у «Курсі сучасної української літературної мови» (т. I // За ред. академіка Булаховського Л. А. – К., 1951, с. 293).
16. У нашому користуванні «Грамматика руської мови. Уложили Степан Смаль-Стоцький Федір Гартнер. Третє перероблене виданє. – Відень, 1914».
17. Українська мова. Енциклопедія. – К., 2000. – С. 580.
18. Панко Т. І. і ін. Українське термінознавство. – Львів, 1994. – С. 6 – 20, 89 – 110 і ін.

Гадеєв А.В.

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

В начале XXI века в вопросах войны четко обозначились две тенденции, внушающие одновременно оптимизм и тревогу. Позитивные сдвиги последних лет XX века в отношениях между государствами породили ожидания «мирной эпохи», расширили возможность одолеть такое зло, как война. Однако, великие державы вместо того, чтобы ухватиться за благоприятную возможность и перейти к решительной демократизации, сохранили (когда скрытно, а когда и открыто) преимущественно традиционные подходы к военному строительству, характерные для времен разгара «холодной войны», когда наиболее быстро развивалась материально-техническая база войны, военная мощь государств. Собственно, от этого, по существу, мало чем отличаются и первые годы XXI века. Вооруженные силы и вооружения приобрели чудовищную истребительно-разрушительную силу, способную уничтожить жизнь на Земле.

Исходя из того, что во второй мировой войне погибло в 5 раз больше людей, чем в первой и каждая последующая крупная война с применением только обычного оружия способна (это подтвердили исторические реалии) привести к 4–5 кратному увеличению числа погибших, можно гипотетически предположить, что в третьей мировой войне может погибнуть не менее 250–500 млн. человек! Оказались бы подорваны сами условия существования человечества, оно обрелось бы на вымирание.

Результаты исследований войны последнего времени показывают, что ужасающий призрак ядерной войны, хотя и значительно удалился, но не исчез полностью и может вернуться. Тому доказательство и политическая практика лидеров США, Англии, считающие возможным применение так называемого